

27.05.2021 № 277/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0914-21#Text>.

3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Бузницький Д. М. Удосконалення правового забезпечення реалізації правового статусу уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання корупції. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 162–168. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.24>.

5. Мацелюх І. А., Проневич О. С. Етапи розвитку інституту уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 565–568. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/135>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-46>

Літвіненко Є. С.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, старший викладач кафедри державно-
правових і гуманітарних наук*

Навчально-наукового гуманітарного інституту

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Дана робота присвячена комплексному аналізу міжнародно-правової відповідальності держав за порушення норм міжнародного права, зокрема розкриттю змісту міжнародного правопорушення, визначенню підстав настання відповідальності та дослідженню основних форм її реалізації. Особлива увага приділяється сучасним тенденціям кодифікації норм щодо відповідальності держав, практиці Міжнародного Суду ООН та питанню ефективності механізмів примусу в умовах сучасної міжнародної системи.

Міжнародно-правова відповідальність держав посідає ключове місце у системі міжнародного права, оскільки саме вона забезпечує дотримання та примусове виконання міжнародних зобов'язань. Однак на практиці механізми притягнення держав до відповідальності залишаються недостатньо ефективними через відсутність централізованого органу примусу, політичний характер міжнародних відносин та різноманітність форм порушень міжнародного права. В умовах зростання кількості міжнародних спорів, актів агресії, порушень прав людини та підриву міжнародного правопорядку особливо актуальним є дослідження підстав, видів і механізмів міжнародної відповідальності держав. Проблемним залишається питання реалізації цієї відповідальності, зокрема співвідношення юридичних та політичних засобів реагування, а також узгодження інтересів міжнародного співтовариства та суверенітету держав.

Міжнародна відповідальність держав є одним із фундаментальних інститутів міжнародного публічного права, покликаним забезпечувати дотримання міжнародних зобов'язань та відновлення порушених прав. Вона базується на принципі *acta sunt servanda*, який зобов'язує держави виконувати укладені міжнародні договори добросовісно. Не менш важливим є загальний обов'язок не порушувати норм звичаєвого міжнародного права та імперативних норм *jus cogens*, порушення яких становить загрозу міжнародному миру та безпеці [1].

Підстави міжнародної відповідальності були систематизовані Комісією міжнародного права ООН у Проекті статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 р.), який сьогодні визнається авторитетним кодифікаційним документом. Згідно з цим підходом, міжнародне правопорушення складається з двох ключових елементів: наявності діяння, що порушує міжнародне зобов'язання, та можливості віднести це діяння державі. Порушення може бути виражене як у формі дії, так і у формі бездіяльності, якщо держава була зобов'язана діяти активно. Класичним прикладом бездіяльності є випадки, коли держава не вживає достатніх заходів для запобігання порушенням прав людини або не забезпечує захист іноземців на своїй території [2].

У міжнародному праві передбачено низку обставин, які виключають протиправність діяння: згода іншої держави, самооборона відповідно до статті 51 Статуту ООН, форс-мажор, стан небезпеки, крайня необхідність чи контрзаходи. Такі обставини не усувають факт заподіяння шкоди, проте здатні звільнити державу від юридичної відповідальності. Важливо, що навіть у разі дії цих обставин держава повинна діяти пропорційно та добросовісно [3].

Сучасна доктрина виділяє кілька форм міжнародно-правової відповідальності, серед яких реституція, компенсація та сатисфакція. Реституція передбачає відновлення становища, яке існувало до порушення, і вважається пріоритетною формою відповідальності. Якщо

реституція є неможливою або надмірною за обсягом, застосовується компенсація, що передбачає грошове чи інше матеріальне відшкодування збитків. Сатисфакція, у свою чергу, має нематеріальний характер і реалізується через вибачення, офіційні заяви чи інші дії, спрямовані на визнання неправомірності поведінки [4].

Особливої уваги потребує питання відповідальності держав за грубі порушення імперативних норм *jus cogens*, таких як заборона агресії, геноциду, рабства чи тортур. Порушення таких норм створює не лише двосторонню відповідальність перед конкретною державою, а й викликає обов'язок усіх держав не визнавати ситуацію, створену таким порушенням, та співпрацювати задля припинення протиправних дій. Це впроваджує в міжнародне право елемент колективної відповідальності та об'єктивних зобов'язань *erga omnes*, тобто перед усім міжнародним співтовариством [5].

Практика Міжнародного Суду ООН відіграє важливу роль у формуванні сучасних підходів до міжнародної відповідальності. Наприклад, у справі *Barcelona Traction* Суд уперше чітко розмежував зобов'язання перед конкретною державою та зобов'язання *erga omnes*. У справах *Gabcíkovo–Nagymaros* та *Bosnian Genocide* судова практика сприяла уточненню критеріїв протиправності та обов'язку відшкодування. Разом з тим, практика міжнародних трибуналів свідчить, що держави часто уникають відповідальності через політичні розбіжності або небажання виконувати рішення [6; 7].

В умовах сучасних викликів, таких як збройні конфлікти, порушення прав людини, кіберзагрози та екологічні катастрофи, інститут міжнародної відповідальності набуває нового значення. Перед міжнародним співтовариством постає завдання розробити ефективніші механізми примусу та забезпечення виконання міжнародних рішень, включаючи колективні санкції, підвищення ролі міжнародних судових органів та удосконалення договорів, що регулюють відповідальність [8; 9].

Отже, міжнародна відповідальність держав виступає необхідним механізмом підтримання міжнародного правопорядку та запобігання новим порушенням. Хоча її реалізація на практиці часто ускладнюється політичними факторами, тенденції кодифікації та розширення юрисдикції міжнародних судових органів свідчать про поступове зміцнення цього інституту та його адаптацію до сучасних потреб міжнародного співтовариства.

Міжнародна відповідальність держав є центральним елементом функціонування міжнародного правопорядку, оскільки вона забезпечує обов'язковість та ефективність міжнародних норм. Аналіз підстав, форм та механізмів такої відповідальності свідчить про високий рівень їх теоретичної розробленості та одночасну недостатню ефективність практичної реалізації. Відсутність централізованого механізму примусу, політичний характер міжнародних відносин та небажання окремих

держав виконувати міжнародні зобов'язання ускладнюють втілення норм про відповідальність на практиці.

Разом із тим, кодифікаційна діяльність Комісії міжнародного права ООН та практика Міжнародного Суду ООН впорядковують підходи до визначення міжнародно-протиправних діянь і сприяють формуванню уніфікованих стандартів відповідальності. Пріоритетність реституції, можливість компенсації та значення сатисфакції створюють гнучкий механізм реагування на порушення міжнародного права.

Особливо важливим є посилення режиму відповідальності за порушення імперативних норм *jus cogens*, що виходять за межі двосторонніх відносин і стосуються інтересів усього міжнародного співтовариства. Такі порушення потребують колективної реакції держав, що підкреслює еволюцію міжнародного права у напрямі глобальної солідарності та спільної безпеки.

Сучасний етап розвитку міжнародного права засвідчує суттєве переосмислення інституту міжнародно-правової відповідальності держав, що зумовлено масштабними порушеннями базових норм міжнародного правопорядку. Особливої гостроти ця проблематика набула у зв'язку з триваючою збройною агресією російської федерації проти України, яка супроводжується системним і комплексним порушенням норм матеріального міжнародного права.

Передусім ідеться про грубе порушення заборони застосування сили, закріпленої у ст. 2 (4) Статуту ООН [10], що є імперативною нормою *jus cogens*. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, як і попередня окупація частини території України, не може бути виправдане жодною з передбачених міжнародним правом підстав, включаючи самооборону чи гуманітарну інтервенцію. Відповідна правова позиція була підтверджена Міжнародним Судом ООН у Наказі про застосування тимчасових заходів від 16 березня 2022 року у справі *Ukraine v. Russian Federation*, яким російську федерацію зобов'язано негайно припинити військові дії [11].

Порушення норм матеріального права також проявляється у системному нехтуванні нормами міжнародного гуманітарного права. Зокрема, зафіксовано численні випадки атак на об'єкти цивільної інфраструктури, включаючи енергетичні об'єкти, медичні заклади та житлові будинки, що суперечить принципу розрізнення та забороні невибіркових атак [12]. Крім того, мають місце факти насильницького переміщення цивільного населення, у тому числі дітей, що порушує положення Женевських конвенцій 1949 року та може кваліфікуватися як міжнародний злочин [13].

Окрему увагу слід приділити порушенням норм міжнародного екологічного права, які проявляються у значному забрудненні довкілля внаслідок бойових дій, руйнуванні промислових об'єктів та створенні загроз екологічній безпеці регіону. Такі дії суперечать загальному

обов'язку держав запобігати завданню шкоди навколишньому середовищу інших держав [13].

Отже, у зазначених умовах інститут міжнародно-правової відповідальності держав набуває не лише ретроспективного, а й превентивного значення. Україна активно використовує наявні міжнародно-правові механізми для фіксації порушень і притягнення держави-агресора до відповідальності. Окрім звернення до Міжнародного Суду ООН, важливу роль відіграє формування доказової бази у межах Реєстру збитків, завданих Україні, що створює передумови для подальшої реалізації компенсаційних механізмів.

Водночас практика демонструє обмеженість традиційних механізмів забезпечення відповідальності держав, що обумовлює необхідність розвитку нових підходів. Зокрема, йдеться про можливість використання заморожених активів держави-агресора для відшкодування шкоди, а також про інституціоналізацію спеціалізованих міжнародних механізмів, спрямованих на забезпечення виконання рішень міжнародних судових органів.

Таким чином, війна в Україні виступає своєрідним «стрес-тестом» для сучасної системи міжнародного права, виявляючи як її потенціал, так і структурні обмеження. Реакція міжнародної спільноти на ці виклики визначатиме подальший розвиток інституту міжнародно-правової відповідальності держав та його здатність ефективно забезпечувати дотримання міжнародного правопорядку.

Отже, подальший розвиток інституту міжнародної відповідальності держав має бути спрямований на вдосконалення механізмів адресного примусу, посилення ролі міжнародних судових органів та зміцнення міжнародних інституцій. Лише за умов ефективного функціонування цих механізмів міжнародне право може гарантувати реальне відновлення порушених прав та запобігання новим правопорушенням.

Список використаних джерел:

1. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. International Law Commission, 2001. (дата звернення 30.03.2026).
2. Crawford J. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge University Press, 2002. (дата звернення 30.03.2026).
3. Shaw M. *International Law*. 8th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. (дата звернення 30.03.2026).
4. Brownlie I. *Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
5. Cassese A. *International Law*. Oxford University Press, 2005. (дата звернення 30.03.2026).
6. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spain), 1970.

7. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі *Gabcikovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), 1997.

8. Міжнародне право : підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2020.

9. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: <https://www.un.org> (дата звернення 30.03.2026).

10. International Court of Justice. Order of 16 March 2022 in the case Ukraine v. Russian Federation. URL: <https://www.icj-cij.org> (дата звернення 30.03.2026)

11. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (IV), 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org> (дата звернення 30.03.2026).

12. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine, 2022–2024. URL: <https://www.ohchr.org> (дата звернення 30.03.2026).

13. Trail Smelter Arbitration (United States v. Canada), 1941. Reports of International Arbitral Awards. (дата звернення 30.03.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-47>

Макалевич А. С.,

*здобувач вищої освіти 4 курсу спеціальності «Право»
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Макарова Т. П.,

*доктор філософії права, старший викладач кафедри державно-
правових і гуманітарних наук
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО МОРИВ І ОКЕАНІВ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

В даній роботі розглядаються ключові аспекти міжнародного морського права в контексті сучасних глобальних викликів, що постають перед державами у сфері використання морських просторів.